

УДК 37.012.3

© Алтухова А. В., 2014

<http://orcid.org/0000-0002-0116-7107>

САМОСТІЙНА РОБОТА УЧНІВ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ МІЦНОСТІ ЗНАНЬ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

А. В. Алтухова

*Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
(Харків, Україна)*

E-mail: ann_art@ukr.net

Ефективність процесу навчання цілком залежить від оптимальної педагогічної взаємодії вчителя та учнів. Важливою стороною цієї взаємодії є організація вчителем самостійної роботи учнів. Встановлено, що в аспекті реалізації принципу міцності знань самостійна робота школярів виступає і методом навчання, у разі організації вчителем різних форм навчальної діяльності, і регулятором зворотного зв'язку «учитель — учень».

У зазначений період найбільш поширеними видами самостійних робіт, як на уроках, так і під час виконання домашніх завдань, були: робота з книгою; вправи; виконання практичних і лабораторних робіт; перевірочні самостійні; контрольні роботи; диктанти; твори; повторення; підготовка доповідей, рефератів; домашні досліди, спостереження; технічне моделювання та конструювання.

З'ясовано, що для підвищення якості засвоєння навчального матеріалу вчителями розроблялися різні типи уроків. Визначалися вимоги до проведення самостійних робіт.

У статті описується використання наочного матеріалу під час самостійної роботи учнів. Установлені особливості проведення практичних занять. Методика організації таких занять залежала від їх змісту, а складність проведення — від рівня підготовленості учнів.

Окреслені можливі шляхи творчого використання педагогічного доробку вчителів другої половини ХХ століття у сучасній школі.

Ключові слова: знання, міцні знання, якість знань, принцип міцності знань, самостійна робота, навчальний процес.

А. В. Алтухова. Самостоятельная работа учащихся в контексте реализации принципа прочности знаний в общеобразовательных школах Украины второй половины XX века. Эффективность процесса обучения всецело зависит от оптимального педагогического взаимодействия учителя и учащихся. Важной стороной этого взаимодействия является организация учителем самостоятельной работы учащихся.

Установлено, что в аспекте реализации принципа прочности знаний самостоятельная работа школьников выступает и методом обучения, в случае организации учителем различных форм учебной деятельности, и регулятором обратной связи «учитель — ученик».

В указанный период наиболее распространенными видами самостоятельных работ, как на уроках, так и во время выполнения домашних заданий, являются: работа с книгой; упражнения; выполнение практических и лабораторных работ; проверочные самостоятельные; контрольные работы; диктанты; сочинения; повторения; подготовка докладов, рефератов; домашние опыты, наблюдения; техническое моделирование и конструирование.

Выяснено, что для повышения качества усвоения учебного материала учителями разрабатывались различные типы уроков. Определялись требования к проведению самостоятельных работ.

В статье описывается использование наглядного материала во время самостоятельной работы учащихся. Установлены особенности проведения практических занятий. Методика организации таких занятий зависела от их содержания, а сложность проведения — от уровня подготовленности учащихся.

Очерчены возможные пути творческого использования педагогического наследия учителей второй половины XX века в современной школе.

Ключевые слова: знания, прочные знания, качество знаний, принцип прочности знаний, самостоятельная работа, учебный процесс.

Постановка проблеми. Сучасне життя, перенасичене різноманітною інформацією, висуває особливі вимоги до освіти. Навчання повинне не тільки дати знання дітям, але й навчити думати, аналізувати, відбирати необхідну інформацію. Нині актуальними є проблеми міцності засвоєння знань і розвитку мислення школярів у процесі навчання. Проте успішне виконання цих завдань залежить від того, наскільки ефективно в цьому напрямі організований навчальний процес. Ефективність процесу навчання цілком залежить від оптимальної педагогічної взаємодії вчителя та учнів. Важливою стороною цієї взаємодії є організація вчителем самостійної роботи учнів.

Саме самостійна робота передбачає таку розумову діяльність, яка вимагає не тільки вивчення предмету, а й розвиток мислення. У процесі такої праці найбільш повно виявляються індивідуальні здібності школярів, їх схильності та інтереси, що сприяють глибині та міцності знань учнів, розвитку вміння

аналізувати факти і явища, вчать самостійному мисленню, яке веде до творчого розвитку і вироблення власної думки, своїх поглядів, уявлень, своєї позиції.

У контексті реалізації принципу міцності знань самостійна робота школярів виступає і як метод навчання, у разі організації вчителем різних форм навчальної діяльності, і як регулятор зворотного зв'язку «учитель — учень», коли дозволяє вчителю зрозуміти, наскільки правильно та повно учень усвідомив новий матеріал.

Кожна самостійна робота служить певним показником якості знань, умінь і навичок, якими оволодіває учень. Найповніше уявлення про успішність учня і про вміння, набуті ним у різних видах навчальної діяльності, вчитель може отримати саме за результатами його самостійних робіт. Спостереження за учнями під час виконання ними завдань, перевірка та аналіз робіт дає багато для уважного вивчення школярів учителем. Таким чином, усі самостійні роботи учнів дають особливий матеріал для обліку результатів їх навчальної роботи, для перевірки обсягу та якості знань, умінь та навичок, для визначення досягнень і прогалин [2, с. 23].

У цьому плані найбільш цінним є аналіз доробку практикуючих українських вчителів другої половини ХХ століття в аспекті їхніх підходів до формування в учнів міцних знань.

Аналіз основних публікацій. Аналіз публікацій сучасних дослідників дає підставу стверджувати, що до теперішнього часу немає праць, які б узагальнювали самостійну роботу учнів у контексті реалізації принципу міцності знань школярів у другій половині ХХ століття. Таким чином, осмислення досвіду українських вчителів другої половини ХХ століття з організації самостійної роботи учнів, відсутність аналітичних досліджень, що сприяють використанню позитивного історичного досвіду вітчизняної педагогіки і школи у вирішенні цієї проблеми в сучасних умовах, зумовили вибір теми цього дослідження.

Мета статті — на основі аналізу та узагальнення педагогічного досвіду українських учителів другої половини ХХ століття висвітлити проблему самостійної роботи учнів як засобу реалізації принципу міцності знань.

Виклад основного матеріалу. Вивчення досвіду українських учителів досліджуваного періоду засвідчило, що до найбільш поширених видів самостійних робіт, як на уроках, так і під час виконання домашніх завдань, відносилися: робота з книгою; вправи; виконання практичних і лабораторних робіт; перевірочні самостійні й контрольні роботи; диктанти; твори; повторення; підготовка доповідей, рефератів; домашні досліди, спостереження; технічне моделювання та конструювання.

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

Слід зазначити, що для покращення засвоєння учнями навчального матеріалу вчителями розроблялися різні типи уроків. Так, наприклад, учитель 5-ї вечірньої школи м. Хмельницького В. Хмель описує урок самостійного засвоєння матеріалу під керівництвом вчителя за такою схемою: 1. Підготовка учнів до засвоєння нового матеріалу; 2. Самостійна робота над засвоєнням нового матеріалу (робота з підручником); 3. Контроль за засвоєнням матеріалу; 4. Узагальнення матеріалу; 5. Практична робота по закріпленню матеріалу; 6. Підсумок уроку. На думку автора, такий алгоритм роботи на уроках дозволяє розвивати ініціативу та самостійність учнів, активізувати їх розумову діяльність на всіх етапах уроку [7, с. 87].

Зважаючи на те, що у другій половині ХХ століття кабінети в школах УРСР переважно були обладнані наочним матеріалом табличного формату, самостійна робота учнів організовувалась у процесі ознайомлення та закріплення знань за допомогою таблиць. В основному таблиці використовувались на уроках хімії, біології, фізики, географії, а також мови.

Цікавим для учнів завжди був предметний наочний матеріал: зразки корисних копалин, хімічні реактиви, макети різних споруд та механізмів (або їх елементи), тож його використання вчителями на уроках у цілому і в межах самостійної роботи також було в цей період активним.

Використання наочності за умов організації самостійної діяльності учнів дозволяло активізувати їхній пізнавальний інтерес, розвивати мислення, спрямовувати на обґрунтування самостійних висновків, що давало ефект міцних та якісних знань.

Великого значення для підвищення якості знань, розвитку самостійності та ініціативи школярів надавалося практичним роботам, а саме — лабораторним роботам. Аналіз досвіду роботи вчителів УРСР дозволив зробити висновки, що методика організації лабораторних робіт також залежала від їх змісту, а складність проведення — від рівня підготовленості учнів. Вчителі підкреслювали, що самостійність виявляється найбільш активно в межах предметів природничого циклу (хімія, фізика, біологія), оскільки саме тут передбачається цілком самостійна експериментальна робота учнів, дидактична мета якої полягає не лише у формуванні, вдосконаленні та закріпленні, але й у перевірці та оцінюванні їхніх знань та умінь.

Так, більшість завдань під час лабораторних робіт виконувалась учнями згідно розписаних у підручнику інструкцій. Для стимулювання самостійності учнів учителі корегували техніку проведення експериментів, наприклад, виконуючи їх з малими кількостями речовин, а також організовували роботу школярів таким чином, щоб кожен з них міг виявляти особисту ініціативу. Наприклад, кабінети хімії були оснащені лабораторними столами,

розрахованими на двох школярів. При цьому, як правило, ініціативу у виконанні роботи брав на себе один із них, а інший виступав спостерігачем. Українськими вчителями було запропоновано визначати самостійність учнів через фіксування «доз» допомоги, що вони отримують від учителя. Поступове зменшення такої допомоги відбувалося від класу до класу через розробку для учнів карток, що містили не лише інструкцію до проведення лабораторної роботи, але й загальні відомості з теми [1; 3; 5].

Самостійне повторення як форма самостійної навчальної діяльності школярів використовувалось як на уроках, так і під час виконання домашніх завдань. При цьому самостійна робота учнів виявлялась у формах: добору прикладів до вивчених правил та понять, застосування певних правил для пояснення тих чи інших дій, порівняння вивчених явищ, їх систематизації та узагальнення за певними ознаками тощо [6].

Різноманітність видів самостійної роботи учнів була притаманна також урокам трудового навчання. Особливо важливе значення при цьому надавалося розвитку дрібної моторики пальців у молодших класах, коли на уроках праці учні вирізали, створювали аплікації, виготовляли м'які іграшки, ліпили із пластиліну.

Поряд із цим, українські вчителі прагнули до теоретичного осмислення проблеми організації самостійної роботи учнів. Зокрема, у журналі «Радянська педагогіка» у статті «Самостійна робота учнів як засіб підвищення успішності» вчителем П. Ф. Тарабикіним окреслені вимоги до організації самостійної роботи учнів. Першою вимогою було забезпечення дотримання принципу свідомості у самостійній роботі учнів. Так, учитель, який організовує роботу, повинен домагатися, щоб кожен учень ясно розумів: а) що він робить; б) чому він робить так, а не інакше; в) з яких етапів складається його робота; г) в якому порядку ці етапи будуть слідувати один за іншим; д) яка кінцева мета роботи. Наступною вимогою зазначалось, що необхідно дотримуватися принципу систематичності, тобто завдання розташувати так, щоб ступінь самостійності учнів поступово зростав як і в середині окремих розділів курсу, так і від класу до класу. Кожна нова робота повинна спиратися на попередній досвід учнів і сама давати початок їх нового досвіду. Третьою вимогою до організації самостійних робіт визначається необхідність індивідуального підходу до учнів [4, с. 33].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, узагальнюючи досвід українських учителів другої половини ХХ століття, можна окреслити напрями творчого використання їх педагогічного доробку в сучасній школі: самостійну роботу учнів необхідно планомірно і систематично включати в навчальний процес.

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

Результати роботи виявляються більш відчутними, коли прищепленням школярам навичок самостійної діяльності опікується весь колектив учителів, на заняттях з усіх предметів, у тому числі на заняттях у навчальних майстернях.

При організації самостійної роботи необхідно здійснювати розумне поєднання викладу матеріалу вчителем з самостійною роботою учнів під час засвоєння знань, умінь і навичок. Не можна допускати крайнощів: зайве захоплення самостійною роботою може уповільнити темпи вивчення програмного матеріалу, темпи просування учнів уперед у пізнанні нового.

При виконанні учнями самостійних робіт будь-якого виду керівна роль повинна належати вчителю. Учитель продумує систему самостійних робіт, їх планомірне включення в навчальний процес. Він визначає мету, зміст і обсяг кожної самостійної роботи, її місце на уроці, методи навчання різних видів самостійних робіт. Учитель навчає учнів методам самоконтролю і здійснює контроль за якістю засвоєння навчального матеріалу, вивчає індивідуальні особливості учнів і враховує їх при організації самостійної роботи.

Ми вважаємо, що за цих умов в учнів будуть вироблятися міцні знання, вміння та навички.

У подальшому дослідженні планується теоретично обґрунтувати вплив методичної діяльності вчителя на міцність засвоєння знань учнів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Беліков А. О. Підвищення самостійності учнів на практичних заняттях / А. О. Беліков // Радянська школа. — 1991. — № 2. — С.43–47.
2. Есипов Б. П. Самостоятельная работа учащихся на уроках / Б. П. Есипов. — М. : Учпедгиз, 1961. — 239 с.
3. Панфилова Т. С. Самостоятельная работа учащихся в процессе овладения знаниями / Т. С. Панфилова // Советская педагогика. — 1960. — №7. — С.29–38.
4. Тарабыкин П. Ф. Самостоятельная работа учащихся как средство повышения успеваемости / П. Ф. Тарабыкин // Советская педагогика. — 1952. — №3. — С. 32–42.
5. Тимчишин Л. П. Прийоми перенесення знань, умінь і навичок як основа самоосвіти учнів / Л. П. Тимчишин // Радянська школа. — 1983. — №3. — С. 20–22.
6. Федоренко І. Т. Забезпечення міцності засвоєння знань учнями / І. Т. Федоренко, Н. О. Можасва, В. М. Гриньова // Радянська школа. — 1978. — №11. — С.15–18.
7. Хмель В. Об уроке самостоятельного усвоения материала / В. Хмель // Народное образование. — 1960. — №8. — С. 87.

ABSTRACT

**SELF-GUIDED WORK OF STUDENTS IN THE CONTEXT
OF THE PRINCIPLE OF PERMANENCE OF KNOWLEDGE IN SECONDARY
SCHOOLS UKRAINE
IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY**

A. V. Altukhova

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: ann_art@ukr.net

Modern life oversaturated with various information makes special demands on education. Training should not only provide knowledge but teach children to think, to analyze, to select relevant information. Currently, there are urgent problems of durability of learning and thinking development of students in the learning process. The effectiveness of the learning process is entirely dependent on optimal educational interaction between teachers and students. An important aspect of this interaction is the organization of students' self-study by the teacher. The self-guided work suggests the mental activity that requires not only a thorough study of the subject as well, but also the development of thinking.

It is found that in terms of the principle of permanence of knowledge self-guided work of students acts as a teaching method and as a feedback control "teacher — student".

Each student's self-guided work is a certain indicator of the quality of knowledge and skills that the student masters and the surest understanding of the student's success and the skills acquired by him in different kinds of learning activities.

The purpose of the paper consists in the analysis and generalization of teachers' educational experience of the late twentieth century, in highlighting the problem of student's self-guided work as a means of implementing the principle of permanence of knowledge.

Highlighting the teachers' experience occurs in the magazines "Soviet education", "Public education", "Soviet school" and other professional journals. The research of subjects of teachers' experience representation about the implementation of the principle of permanence of knowledge in schools allowed to determine the relevance of learning.

During this period the most common types of self-guided work are: work with a book; exercises; accomplishment of practical and laboratory research projects; independent testing; tests; dictations; compositions; brushing up; preparation of reports, essays; home experiments, observations, technical design and construction.

It was found that to improve the quality of learning teachers developed different types of lessons.

This paper describes the use of visual aids during self-guided work of students. The features of practical lessons are settled. The methodology of such studies depends on their content and the difficulty depends on the attainment level of students. The requirements for

Засоби навчальної та науково-дослідної роботи

self-guided work were determined, namely to observe the principle of consciousness, the principle of systematic and individual approach to students.

The ways of creative use of teachers' work in the second part of the twentieth century are circumscribed. To sum up the practical achievements of teachers of the late twentieth century we can draw the following conclusions:

- self-guided work that is performed regularly (textbook of solving tasks of observations and experiments), with its right organization helps to ensure students a deep and sound knowledge in comparison with those that they acquire by reporting the ready knowledge;

- organization of the accomplishment of students' self-guided work, different with a didactic purpose and meaning, contributes to their cognitive development, creativity and the development of thinking;

- by carefully circumspect methodology of self-guided work the pace of development of students' practical skills accelerates, and this in turn has a positive effect on the formation of cognitive skills.

Eventually by the systematic organization of self-guided work in class and combining it with various kinds of homework on the subject, steady skills of self-guided work are developing by the students. As a result, to accomplish the work which is about the same in volume and complexity work students spend significantly less time compared to the students of classes in which self-guided work is completely not organized or it is conducted irregularly. It allows to increase the pace of study program material gradually, to extend the time for solving the tasks of experimental works and other works of creative nature.

Keywords: knowledge, permanent knowledge of the quality of knowledge, learning principles, independent work, the learning process.